

PRIKAZI I RECENZIJE

IKON, 6 (2013), *Vizije*. Rijeka, 2013., 329 str.

Centar za ikonološke studije Filozofskog fakulteta Riječkog sveučilišta uspješno nastavlja svoje djelovanje pod vodstvom Marine Vicelja-Matijašić. Štoviše, to je djelovanje sve šire iz godine u godinu. Sada je bolje organizirano u redovitom nastavnom radu, a ne sustaje u zacrtanom svakogodišnjem održavanju međunarodnih znanstvenih skupova. Prepoznata je vrijednost i važnost rada Marine Vicelja-Matijašić koji obiluje priznanjima. Dobila je nagradu Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske "Radovan Ivančević", povelju i zlatnu medalju francuske ustanove Reda sv. Fortunata za dugogodišnji rad na istraživanjima ranokršćanske i srednjovjekovne umjetnosti, a osobito zbog osnivanja Centra za ikonološke studije. Valja također naglasiti da je član uredništva međunarodnog katoličkog časopisa *Communio* nakon što od 2010. ponovno izlazi na hrvatskom jeziku u izdanju Kršćanske sadašnjosti.

Šesti, prošlogodišnji skup posvećen je temi vizija, tj. osobitim mističnim iskustvima, koje je opravdano nazvati i doživljajima. Urednica ističe da vizije proučavaju ezoterici, newagovci, feministkinje i ekologisti, povjesničari i antropolozi, teolozi i povjesničari umjetnosti, ali one postaju i predmetom proučavanja znanosti bližih prirodnim istraživanjima poput psihologije, medicine i fizike, i to sve u nastojanju njihova određenja unutar fiziološko-psihopatoloških okvira. Uredništvo ovog broja *Ikona* napominje da vizije ne proučava samo kršćanstvo nego i ostale velike kulture i religije, a naglašava da su sudionici spomenutog znanstvenog skupa nastojali prije svega ukazati na odnos vizija prema vizualnim umjetnostima jer je slika vizija pokušaj da se vidi nevidljivo. Stoga ovaj broj *Ikona* donosi teme vezane uz odnos umjetnosti i mističnih vizija, tj. koncept i semantiku vizija, vizije u Starom zavjetu i Knjizi Otkrivenja, iskustva mistika i njihove vizualizacije, a osobito teme mističnih vizija, ulogu "slika" u poučavanju i moralnom nauku, vizije u umjetnosti Istoka i Zapada te pregled dosadašnjih istraživanja.

Na početku *Ikona* br. 6 studija je prof. dr. Nele Gašpar "Marijanska ukazanja u naše doba: značenje i kriteriji za prosudbu u teologiji". Treba spomenuti da je prof. N. Gašpar članica međunarodne crkvene komisije za ispitivanje fenomena Međugorje. U svojoj studiji u *Ikonu* objašnjava da izraz "ukazanja" u kršćanskoj teologiji redovito znači očitovanje nadnaravnoga unutra prostorno-vremenskih kategorija čovjeka koji prima to ukazanje. Upozorava na to da valja razlikovati tri različita oblika ukazanjâ: teofanije, kristofanije i mariofanije. Teologija smješta nadnaravna ukazanja i objave u širi kontekst povijesti spasenja i posvećuje im značajnu pozornost. Specifičnost kršćanstva očituje se u događaju Isusa Krista, vrhuncu objave, ispunjenju obećanja Božjih i u posredniku susreta čovjeka i Boga. Od trenutka u kojem nam je darovao svoga Sina, koji je njegova jedina i konačna Riječ, rekao nam je sve samo jedanput u ovoj samoj Riječi i nema nam više što reći. Imajući ovo u vidu, teologija dobro razlikuje riječ Božju od privatnih objava, čija uloga nije "poboljšati" ili "upotpuniti" konačnu Kristovu objavu nego pomoći da se od nje u određenom povijesnom razdoblju potpunije živi. Crkva je izdala i *Norme o postupku u razlikovanju navodnih ukazanja ili objava* koje bi trebale biti od koristi teolozima i stručnjacima na ovom području živoga iskustva Crkve, čija osjetljivost zahtijeva sve temeljitije promišljanje. "Pod vodstvom crkvenog učiteljstva osjećaj vjernika znade razlučiti i prihvatiti ono što je u takvim objavama Crkvi istiniti poziv Krista ili njegovih svetaca«, ističe *Katekizam Katoličke Crkve* u broju 67. Čitava povijest kršćanstva na poseban način svjedoči o prisutnosti Marijinih ukazanja (Lourdes, Fatima, Međugorje...). Ona se najčešće događaju na neznatnim, malim seoskim mjestima koja postaju najposjećenija marijanska svetišta. Gospina ukazanja uvijek iznova mijenjaju našu sliku o Bogu. Ona očituju bliskoga Boga i pokazuju da je zemlja i dalje otvorena za Nebo te da je Nebo i dalje otvoreno za čovjeka. U tom su smislu marijanska ukazanja veliki znakovi nade za čovjeka: unatoč svim nedaćama ovoga života, čovjek nije sam, ne mora očajavati, s Marijom, Majkom Božjom, već sada može živjeti Nebo. Kao što reče Pascal: »Čovjek beskonačno nadilazi samoga sebe.« Dakle, ništa čovjeka ne može zadovoljiti

osim beskonačnosti, a to je Bog. Neprestana hodočašća u marijanska svetišta svjedoče o toj tako jednostavnoj, a opet o tako stvarnoj činjenici.

Vrijedna je studija profesorice Zagrebačkog sveučilišta Ane Munk "Vizija blaženstva u Santa Maria Novelli: licem u lice s Bogom u samostanskoj i dominikanskoj teologiji i umjetnosti". Predstavlja prikaz raja u pogrebnoj kapeli obitelji Strozzi, u crkvi Santa Maria Novella u Firenci, djelo firentinskog slikara Narda di Cionea. Naglašava kako je slikar ovim prikazom raja zapravo potakao teološku raspravu o viziji Boga (*visio Dei, visio beatifica*) u srednjem vijeku. To da je vizija Boga licem u lice (*facie ad faciem*) krajnji cilj ljudskog nastojanja, nije bilo upitno od samih početaka kršćanstva, ali o vremenu, načinu i mogućnosti čovjekova ostvarenja toga cilja teolozi su razvijali različite pretpostavke, koje su uvjetovale i načine prikazivanja raja. U umjetnosti samostanskih zajednica ponovni dolazak Krista u slavi (*Maiestas Domini*) i s time povezana objava nebeskog Jeruzalema, slijedom Ivanova Otkrivenja, čine temeljni model prikazivanja. U prikazima Krista u slavi u Moissacu, ilustracijama iz bamberške Apokalipse, freskama u crkvi San Pietro al Monte i drugima vrijeme susreta čovjeka s božanskim likom nedvojbeno je *eschaton*, konac vremena. Prikazi, međutim, upućuju i na potrebu primanja sakramenata i vođenje života po zahtjevima kršćanskog morala te na ulogu Crkve u ostvarenju toga cilja, dok se sv. Ivan prikazuje kao privilegiran promatrač s kojim se redovnička zajednica poistovjećuje. Teologija blaženstva doživljava nagli razvoj u prvoj polovini 14. stoljeća, kada papa Ivan XXII. dovodi u pitanje mogućnost vizije Božje biti u času smrti, čime otvara niz žučnih rasprava, koje smiruje njegov nasljednik papa Benedikt XII. konstitucijom *Benedictus Deus* (1336.). Autorica članka objašnjava u kojem je smislu prikaz raja rezultat tomističke teologije kojom su se dominikanci vodili u opovrgavanju teza pape Ivana XXII. Tako je slikar Nardo di Cione naglasio odsutnost topografije te dvodimenzionalnost prostora, mnoštvo zgusnutih svetačkih likova, hipertrofiju cijelog prikaza te ponajviše odvajanje raja i pakla od posljednjeg suda. Kapela Strozzi (1350. – 1357.) pridonosi shvaćanju raja kao

stanja, a ne prostora blaženstva. Vizija Boga obećava svim pravednicima kao otvoreno, neposredno i jasno iskustvo u smrti, kako je jasno razlučeno i u ovim prikazima, gdje se iskustvo blaženstva događa odvojeno od samog uskrsnuća tijela prikazanog unutar posljednjeg suda. Autorica povezuje raj i pakao u kapeli Strozzi s nešto ranijim prikazom iste teme u kapeli Marije Magdalene u Palazzo del Podestà, gdje je prikaz posljednjeg suda posve izostavljen, i drugim primjerima iz umjetničke produkcije Firence u tom razdoblju, koji se pak priklanjaju starijim ikonografskim modelima. Uočava se i bitan nedostatak motiva iz Apokalipse, kao znak prekida s dosadašnjom teologijom odloženog blaženstva te priklanjanja tomističkoj teologiji jasne i otvorene intelektualne vizije u času smrti. U članku se također govori i o palači Strozzi, nastale istodobno s freskama, kao primjeru teorije nesavršene vizije Boga koju je putem kontemplacije moguće ostvariti za čovjekova života, kao što je prikazano u središtu slike i u predeli, gdje sv. Toma Akvinski putem „liturgijske vizije“ i svojim zaslugama bude nagrađen božanskom objavom Krista u slavi. Na taj su način savršena vizija Boga u fresci raja i nesavršena vizija Tome Akvinskoga suprotstavljene slijedom učenja sv. Augustina o trima razinama vizualne spoznaje – putem vida, putem kontemplacije i putem krajnje intelektualne spoznaje Boga licem u lice.

Ivana Čapeta Rakić, profesorica Splitskog sveučilišta, objavljuje studiju "Viđenje dominikanskog redovnika Lorenza dalla Grotteria i odjeci ikonografije *Čuda u Sorianu* u Dalmaciji". Naglašava da je ovo viđenje Lorenza dalla Grotterije poznato u hrvatskoj povijesti umjetnosti pod nazivom *Čudo u Sorianu*. Početak tog čuda jest viđenje dominikanskog sakristana Lorenza dalla Grotterije koji je u crkvi sv. Dominika u Mesini 15. rujna 1530. doživio viđenje Bogorodice u pratnji sv. Marije Magdalene i sv. Katarine Aleksandrijske. Bogorodica mu je predala sliku s likom sv. Dominika, koju je trebao odnijeti prioru samostana Domenicu Galianu, a potom postaviti na oltar. Pred nerukotvorenom su se slikom odmah počela događati čudesa: primarno čuda ozdravljenja i izbavljenja od nevolja i zla. No čuda se nisu događala samo pred "izvornom" slikom već i pred onim slikama koje su reproducirale nerukotvorenu sliku svetca.

Dvije su osnovne ikonografske smjernice odjeka sorijanskoga čuda u Dalmaciji: jedna koja kopira nerukotvorenu sliku, stvarni portret sv. Dominika iz Soriana, i druga koja prikazuje sam čudesni događaj. Autorica studije analizira relevantne izvore koji su mogli utjecati na širenje ikonografije sorijanskoga viđenja i njegovu recepciju u dalmatinskom slikarstvu.

Vrijedna je studija Valentine Živković, profesorice Beogradskog sveučilišta, "Vizije Blažene Ozane iz Kotora". Tema su rada vizije blažene Ozane iz Kotora promatrane u religijskom, umjetničkom, povijesnom i društvenom kontekstu kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog Kotora, koji se u to doba nalazio u sastavu Venecijanske Republike (1420. – 1797.). Autorica svoju raspravu oslanja na Ozaninu hagiografiju *Vita della reverenda serva di Dio la madre suor Ossanna da Cattaro, dell'ordine di San Domenico*, koju je napisao dominikanac Serafino Raci, nakon svog boravka u Kotoru 1589. godine. Blažena Ozana (1493. – 1565.) bila je dominikanska trećoredica koja je prihvatila strogi oblik asketizma (rekluziju), koji je u Kotoru već imao ustanovljenu tradiciju. U Ozaninoj hagiografiji ističe se nekoliko važnih kasnosrednjovjekovnih religijskih motiva: molitve u zanosu praćene vizijama Krista i svetaca, pokajanje praćeno supatnjom i meditacijom o Muci, ideja čistilišta s naglaskom na učinkovitost molitvi za spas duše. Vizije koje je imala tijekom svoga isposničkog života u rekluziji oslikavaju opće religijske teme, kao i nedaće lokalnog karaktera s kojima su se Kotorani u to doba suočavali. Njezino izdizanje iznad osjetila, u duhu, bilo je praćeno mentalnim slikama koje se u hagiografiji opisuju ističući važnost utjecaja likovnih religijskih predodžbi i tema koje su u to doba bile omiljene u Kotoru. Uspostavljanjem veze između pisane riječi, odnosno mentalnih slika, i vizualne umjetnosti stvara se temelj za promatranje društvenoga i religijskoga konteksta pojave i uloge koju je blažena Ozana imala u Kotoru u prvoj polovici 16. stoljeća. Studija Valentine Živković o bl. Ozani Kotorскоj vrijedna je i teolozima kao i svim propovjednicima jer se o njoj inače zna vrlo malo, a informacije u propovjedničkim spisima nedostatne su i površne.

Uredništvo *Ikona* napominje da vizije ne proučava samo kršćanstvo nego i ostale velike kulture i religije, ali naglašava da su sudionici ovog broja revije nastojali prije svega ukazati na odnos vizija prema vizualnim umjetnostima, jer je slika vizija pokušaj da se vidi nevidljivo. Stoga je razumljivo da ovaj broj *Ikona* donosi teme vezane uz odnos umjetnosti i mističnih vizija, tj. koncept i semantiku vizija, vizije u Starom zavjetu i Knjizi Otkrivenja, iskustva mistika i njihove vizualizacije, a osobito teme mističnih vizija te ulogu "slika" u poučavanju i moralnom nauku. Sve je to dovoljan razlog da *Ikona* uzmemo u ruke.

Franjo Emanuel Hoško